

Om slutledningar

”Logic! Good gracious! What rubbish!” she exclaimed. ”How can I tell what I think till I see what I say?” (E. M. Forster, *Aspects of the Novel*, 1927)

I en välkänd artikel¹ publicerad i slutet av 1800-talet framställde författaren Lewis Carroll – annars mest känd för sin bok *Alice i Underlandet* – en dialog mellan Akilles och Sköldpaddan. I denna dialog diskuterar de följande slutledning:

- (A) Saker som är lika samma sak är lika varandra
- (B) Dessa två triangelsidor är lika samma sak
- (Z) Alltså, dessa två triangelsidor är lika varandra.

Slutledningen² från A och B till slutsatsen Z är till synes giltig. Men Akilles och Sköldpaddan är överens om att man skulle kunna tänka sig en person som godtar³ A och B, men som ändå inte godtar Z. Frågan är om man då, så att säga ”med logikens hjälp”, kan *tvinga* en sådan person att godta Z.⁴

Sköldpaddan är, eller låtsas vara, en sådan person och uppmanar Akilles att försöka tvinga henne att godta Z. Akilles ber då Sköldpaddan att godta det konditionala påståendet

- (C) Om A och B är sanna, så måste även Z vara sann.

Sköldpaddan godtar C, under förutsättning att Akilles skriver upp den i sin anteckningsbok som en extra premiss, utöver A och B, men hon vägrar fortfarande att godta Z. Däremot är hon villig att godta ytterligare en konditional premiss (D), som säger att om A och B och C är sanna, så måste även Z vara sann – men endast om Akilles skriver upp också den i sin an-

¹Lewis Carroll, ”What the Tortoise said to Achilles”, *Mind* 1895.

²På engelska formuleras den på följande sätt:

- (A) Things that are equal to the same are equal to each other
- (B) The two sides of this triangle are things that are equal to the same
- (Z) The two sides of this triangle are equal to each other

³Jag använder den svenska ordet ”godta” som översättning av det engelska ”accept”.

⁴På engelska ber Sköldpaddan Akilles att ”force me, logically, to accept Z as true”.

teckningsbok. Detsamma gäller en premiss som säger att om A och B och C och D är sanna, så måste även Z vara sann – och så vidare med ytterligare konditionala premisser i all oändlighet. En sådan oändlig sekvens av krav är ju omöjlig att uppfylla. Därav den så kallade ”paradoxen”.

Vad ska man säga om detta? Kan den oändliga regressen på något sätt stoppas? Kan man lära sig något av Sköldpaddans tjurskallighet? I så fall vad? Är det kanske inte bara tjurskallighet som får Sköldpaddan att hela tiden kräva att nya premisser läggs till?

Man kan notera att C inte är en premiss av samma sort som A och B: medan A och B handlar om geometriska förhållanden handlar C om en logisk relation mellan A, B och Z. Enligt Sköldpaddan innebär C detsamma som att slutledningen (”the sequence”) från A och B till Z är *giltig*. Med lite logisk jargong kan man säga att medan A, B, och Z är objekt-språkliga satsar, så är C en meta-språklig sats. De befinner sig alltså på olika nivåer. Och kanske bör ingredienserna i en giltig slutledning befinna sig på samma nivå?

Men å andra sidan verkar det lockande att säga att en slutledning från C till den materiella implikationen $(A \& B) \rightarrow Z$ är giltig, trots att premiss och slutsats tillhör olika nivåer.⁵ Slutledningen är kanske inte *logiskt* giltig, men den tycks ändå vara giltig. Slutsatsen tycks vara en nödvändig konsekvens av premissen. Och i så fall har vi också en instans av *modus ponens*:

$(A \& B) \rightarrow Z$
 A & B
 Alltså, Z

där sköldpaddan kanske godtar premisserna, men inte slutsatsen. En annan möjlighet att behålla slutledningens ingredienser på samma nivå kunde vara följande variant:

Om A och B är sanna, så måste även Z vara sann
 A och B är sanna
 Alltså, Z måste vara sann

som också är en instans av *modus ponens*. Men här ingår då det modala ”måste” i slutsatsen och det är nog inte meningen. Snarare ska väl ”måste” beteckna den nödvändighet med vilken slutsatsen följer av premisserna i en deduktivt giltig – men inte nödvändigtvis logiskt giltig⁶ – slutledning.

⁵På liknande sätt skulle man väl vilja säga att slutledningen från ”P är sann” till ”P”, liksom även slutledningen från ”P” till ”P är sann” är giltiga, även om de inte är logiskt giltiga.

⁶Jag tänker mig här att en *deduktivt* giltig slutledning är sådan att det är nödvändigt att om premisserna är sanna så är slutsatsen sann, medan en *logiskt*

Kanske är det därför bäst att, utöver den ursprungliga slutledningen från A och B till Z (som vi kan kalla ”slutledning 1”) ta fasta på den utvidgade varianten (som vi kan kalla ”slutledning 2”) från A, B och C till Z, eller med andra ord:

Om A och B är sanna, så måste även Z vara sann

A & B

Alltså, Z

Slutledningarna 1 och 2 tycks bägge vara (deduktivt) giltiga. Och Sköldpaddans position tycks i bägge fallen vara den att hon godtar premisserna men inte slutsatsen. Men det finns också en intressant skillnad mellan 1 och 2: slutledning 2 innehåller en extra premiss, men denna ”premiss” säger bara att resten av slutledningen är giltig. Denna extra ”premiss” gör inte resten – dvs. slutledning 1 – mer giltig än den redan är. Den gör inte heller 2 mer giltig än 1. Såttillvida är den alltså överflödig. Och ytterligare premisser av liknande slag skulle också vara överflödiga. Även om de vore oändligt många.

1. ÄR SKÖLDPADDANS POSITION ÖVERHUVUD TAGET MÖJLIG?

Men vad ska man säga om Sköldpaddans position? Den första frågan man kan ställa sig är om man verkligen *kan* godta premisserna, utan att godta slutsatsen? Man kan naturligtvis *säga* att man gör det, men kan man också *göra* det? Kan man tro att premisserna är sanna, utan att också tro att slutsatsen är sann? Är det inte snarare så, att den som *tycks* godta A, B och C, men inte godtar Z, i själva verket därmed visar att hon faktiskt inte godtar samtliga premisser?

Faktum är att Sköldpaddan själv i en av sina repliker tycks mena att var och en som godtar A och B som sanna *måste* godta Z som sann.⁷ Det verkligt giltiga slutledningen är deduktivt giltig i kraft av sin logiska form (t.ex. så att slutsatsen är sann för varje tolkning av icke-logiska uttryck som gör premisserna sanna). I exempelvis följande slutledning är slutsatsen en nödvändig konsekvens av premisserna, men den följer inte rent logiskt av premisserna.

Singapore har fler invånare än Paris

Paris har fler invånare än Berlin

Alltså, Singapore har fler invånare än Berlin

Slutledningen är deduktiv, men den är inte giltig enbart i kraft av sin logiska form. Kanske kan vi också tala om *induktivt* giltiga slutledningar; det skulle i så fall vara sådana där det är ”mycket troligt” – men inte nödvändigt – att om premisserna är sanna så är slutsatsen sann.

⁷”Readers of Euclid will grant, I suppose, that Z follows logically from A and B, so that any one who accepts A and B as true, MUST accept Z as true?” Akilles svarar: ”Undoubtedly!”

kar därför som om Sköldpaddan förnekar möjligheten av den position, som hon själv lite senare intar. Men låt oss här bortse från detta. Kanske är det bara en tillfällig lapsus. Eller kanske Sköldpaddan här bara *låtsas* tro att den som godtar A och B också måste godta Z. Eller kanske hon använder ordet ”måste” i normativ, snarare än i deskriptiv betydelse. Jag ska återkomma till denna tredje möjlighet i avsnitt 4.

Det är ju klart att man kan godta premisserna i en giltig slutledning, utan att godta slutsatsen. Om slutledningen är mycket komplicerad, är ju detta alldeles självklart. Man har kanske ingen aning om att slutledningen är giltig – om man alls har tänkt på den. Men även i mycket enkla fall tycks det kunna vara möjligt. Tänk exempelvis på följande slutledning:

Det regnar

Alltså, det regnar *eller* det kommer att snöa om en månad.

Slutledningen är giltig, men det verkar rätt klart att man kan befinna sig i tillståndet att man tror att det regnar, utan att befinna sig i tillståndet att man tror att det regnar eller kommer att snöa om en månad (vilket rimligen är ett *annat* tillstånd). Man tror kanske inget alls om vädret om en månad. Däremot kan man nog inte befinna sig i tillståndet att man godtar premissen men inte slutsatsen i följande slutledning:

Det regnar *och* det kommer att snöa om en månad

Alltså, det regnar

Om man anser att premissen är sann, så anser man väl också (därmed?) att slutsatsen är sann. Men slutledning 1 från A och B till Z är nog inte av detta slag. Även om den är rätt enkel och direkt, så verkar det inte uteslutet att någon skulle kunna tro på premisserna, utan att göra kopplingen till slutsatsen. Slutledning 2 är möjligen svårare att undvika.

I slutledning 2 är det ju inte bara så att man tror på premisserna A och B, man tror ju också att Z är en nödvändig konsekvens av konjunktionen av A och B. Är det inte oundvikligt att man då också tror på Z?

Man kan naturligtvis *först* tro på premisserna i en slutledning, men *sedan* bli tveksam till någon eller några av dem, eftersom man (eventuellt vid närmare eftertanke) inte tror på slutsatsen. Men frågan är om man kan befinna sig i ett *jämviktstillstånd* i vilket man godtar premisserna men inte slutsatsen. Ett sådant jämviktstillstånd kan kännetecknas av att man inte känner något som helst behov att ändra uppfattning. Om jämviktstillståndet dessutom tenderar att förbli oförändrat om det skulle ifrågasättas av omgivningen kan det sägas vara *robust*. Kan man verkligen tänka sig att Sköldpaddans position kan utgöra ett robust jämviktstillstånd?

Man kan jämföra med följande slutledning:

En människa som är en månad gammal är ung
 Om en människa som är n veckor gammal är ung, så är en människa
 som är $n+1$ veckor gammal också ung
 Alltså, en person som är 10 000 veckor gammal är ung

Här kan man vara beredd att godta premisserna, trots att man absolut inte godtar slutsatsen – 10 000 veckor är ju mer än 190 år – och detta trots att man är benägen att tycka att slutsatsen följer av premisserna. Paradoxer har ofta en liknande karaktär.⁸

Men Sköldpaddans slutledning är ju inte paradoxal på detta sätt. Dess slutsats är ju inte motbjudande och det som eventuellt är ”paradoxalt” är att Sköldpaddan inte bara godtar den utan vidare, när hon har godtagit premisserna. En annan möjlighet är förstås att Sköldpaddan av någon anledning anser att slutsatsen faktiskt är motbjudande, men i så fall skulle man förvänta sig att hon i stället började tvivla på någon av premisserna, ungefär som väl många skulle börja tvivla på den andra premissen i slutledningen som utmynnar i att man är ung även om man är över 190 år gammal.⁹ Man har svårt att tro att hennes position utgör ett robust jämviktstillstånd.

2. GRADER AV TRO

Om detta att *tro* är något som förekommer i olika grader, så kan det eventuellt bli mer begripligt hur man kan förkasta slutsatsen i en slutledning som man uppfattar som giltig, trots att man godtar premisserna.

Antag t.ex. att grader av tro kan anges med ett tal mellan 0 och 1 (så kallad subjektiv sannolikhet), så att en persons grad av tro på ett påstående P är 0 om personen är absolut säker på att P är falsk (eller att $\neg P$ är

⁸Se t.ex. W. V. Quine, *The Ways of Paradox*, reviderad utgåva, Harvard University Press, 1976, s. 1. Michael Dummett påpekar också att det inte alltid är irrationellt att vägra godta en konklusion som man anser följa logiskt från premisser som man är benägen att godta; det är just det som händer i samband med paradoxer (M. Dummett, ”Reply to Pascal Engel”, i *The Philosophy of Michael Dummett*, The Library of Living Philosophers, red. R. A. Auxier och L. E. Hahn (Chicago och La Salle, Illinois: Open Court, 2007), 747–52, s. 752). Vad som är irrationellt, enligt Dummett, är att insistera på att premisserna *är* sanna och att slutledningen *är* giltig. För att man ska vara rationell räcker det att man anser att något måste vara lurtt här.

⁹Man kunde i så fall tänka sig att Sköldpaddan skulle ifrågasätta premissen A. Två saker kan ju likna en tredje, utan att likna varandra. Ty saker kan likna varandra i olika avseenden. Om t.ex. två sidor i en triangel liknar den tredje, men på olika sätt – a har samma längd som b och samma färg som c, men b och c har både olika längd och olika färg – så behöver de inte likna varandra. Det kunde också finnas en triangel i vilken sidorna d och e ser lika långa ut och e och f ser lika långa ut, men där ändå d och f inte ser lika långa ut.

sann) och 1 om personen är helt säker på att P är sann. Mindre extrema grader av tro ligger någonstans däremellan. Om personens tro att P är sann är lika stark som hans tro att $\neg P$ är sann, så har bägge den subjektiva sannolikheten 0.5 för honom. Detta innebär att han varken "tror" att P är sann eller att $\neg P$ är sann. Antag vidare att vi också tillåter oss att säga att personen "tror" att P är sann om och endast om hans subjektiva sannolikhet för P är större än ett visst tal som är större än 0.5, exempelvis 0.6. Betrakta sedan slutledningen

P

Q

Alltså, P & Q

Den skulle normalt uppfattas som giltig. Men om vi tänker oss att en person har den subjektiva sannolikheten 0.8 för P och 0.7 för Q och att P och Q är statistiskt oberoende, så är personens subjektiva sannolikhet för slutsatsen P & Q enligt vanlig sannolikhetskalkyl endast 0.56, vilket ju är mindre än 0.6. Här skulle det alltså personen, om han är rationell, tro på premisserna men inte på slutsatsen, trots att slutsatsen följer deduktivt från premisserna.

Kan Sköldpaddans position förklaras på något liknande sätt? Jag vill inte helt utesluta detta, men jag har mycket svårt att tro att Carroll hade något sådant i tankarna. Detta är nog ett villospår.

3. FRIVILLIGA RESPEKTIVE OFRIVILLIGA ACCEPTERANDEN

Hittills har jag tänkt mig att det att "godta" eller "acceptera" ett påstående är detsamma som att tro att det är sant. Men kanske kan Sköldpaddans position bli mer begriplig om man tänker sig att det att "godta" eller "acceptera" ett påstående i detta sammanhang inte bara – eller kanske inte alls – innebär att man tror att det är sant, utan (också) att man utför en sorts mental handling som man kan ha en viss grad av *kontroll* över, något som man kan ha i sin makt att utföra eller låta bli att utföra. Det här med att "tro" något är nog inte så lättfixerat som filosofer ofta tycks föreställa sig; kanske bör man skilja mellan å ena sidan *passiv* tro, dvs. en tro som är något helt ofrivilligt, något man så att säga drabbas av, och å andra sidan *aktiv* tro, där man inte bara (eller kanske inte alls) passivt tror, utan också så att säga godkänner eller "hävdar" sin tro efter mer eller mindre moget övervägande.¹⁰

¹⁰Jag tänker mig här att en aktiv tro, eller hävdande, inte behöver vara något som märks av utomstående. Man behöver inte *säga* något. Det kunde räcka att man inför sig själv hävdar att något är sant. Det viktiga är att det är fråga om en handling som kan utföras vid en viss tidpunkt och som agenten har en viss kon-

Tänk exempelvis på den andra premissen ovan i slutledningen om den eviga ungdomen:

Om en människa som är n veckor gammal är ung, så är en människa som är $n+1$ veckor gammal också ung

Tror jag på denna premisse? Det är inte så lätt att säga. Å ena sidan har jag svårt att se hur jag ska kunna låta bli att goda den. Den verkar rätt självklar. Men å andra sidan verkar den vara den svagaste länken i det som leder till en fullständigt oacceptabel slutsats. Därför drar jag mig för att ställa mig bakom den. Jag vill inte gärna aktivt tro detta. Att en människa som är en månad gammal är ung är däremot rätt självklart och att slutledningen från de två premisserna till den oacceptabla slutsatsen är giltig verkar också klart. Detta är jag mer benägen att aktivt hävda.

Är då Sköldpaddans position den att hon kan låta bli att aktivt hävda Z, trots att hon aktivt hävdar A & B? Att bete sig på detta sätt förefaller fullt möjligt. Det är logiskt möjligt – även om det kan förefalla ”ologiskt” – och det är också fysiskt möjligt i den meningen att det inte strider mot några naturlagar.

Ja, kanske är det bara detta som Sköldpaddan menar. Det är i så fall inte särskilt uppseendeväckande.

Men det kan tilläggas att skillnaden mellan passiv och aktiv tro kanske är mer flytande än man först föreställer sig. Ty man tänker sig normalt att det att tro något är förknippat med vissa handlingsdispositioner: vad man tror ska på ett eller annat sätt avspegla sig i vad man gör¹¹ och i den mån man har kontroll över vad man gör, så skulle man väl därmed också ha åtminstone indirekt kontroll över vad man tror (även i den s.k. passiva meningen). Men kanske har man när allt kommer omkring aldrig någon kontroll över vad man gör. Det är ju bland filosofer rätt vanligt att anta att en persons handlingar kan förklaras med hänvisning till personens åsikter och önskningar (*beliefs* och *desires*), och många menar väl också att en sådan förklaring kan vara riktig endast om den handling som ska förklaras verkligen *orsakas* av sådana bakomliggande åsikter och önskningar hos personen som handlar.¹² Men om åsikter och önskningar är passiva fenomen, och om dessa sedan orsakar en handling, så måste väl

troll över. En filosof som uttryckligen anser att tro, dvs. att hålla något för sant, är passiv och i stort sett ofrivillig är Dag Prawitz; se hans uppsats ”Skäl och goda grunder”, *Filosofisk tidskrift* nr 1, 2006, s. 7.

¹¹Ungefär som man ofta tänker sig att en persons preferenser och önskningar visar sig i personens handlande (s.k. *revealed preferences*). Jfr även E. M. Forsters sentens ”How can I tell what I think till I see what I say”.

¹²Något som särskilt framhållits av Donald Davidson i hans klassiska uppsats ”Actions, reasons, and causes” (1963).

även denna handling vara ett passivt fenomen, något som man inte har kontroll över.

Men om detta är riktigt, så är vi tillbaka till frågan om man verkligen kan undvika att tro att Z är sant, när man tror att A och B är sanna. Idén om aktiv tro, eller hävdanden, är kanske också bara ett villospår i sammanhanget.

De exempel jag har diskuterat antyder att man kanske borde skilja mellan två olika fall: det där man *förkastar* ett påstående (dvs. godtar dess negation), och det där man *varken* godtar *eller* förkastar ett påstående. Om man godtar att det regnar, så förkastar man nog inte slutsatsen att det regnar eller det kommer att snöa om en månad, men man kanske inte heller godtar den (om man inte skulle börja fundera på saken). På samma sätt kan vi skilja mellan att Sköldpaddan förkastar Z (dvs. godtar dess negation) och det där hon varken godtar eller förkastar Z. Det förra är mer ”paradoxalt” än det senare. Det förra innebär ju att man godtar en motsägelse.¹³ Det senare innebär inte att man godtar en motsägelse och en sådan position kan möjligen vara i jämvikt, kanske till och med i robust jämvikt. I Carrolls dialog tycks Sköldpaddans position närmast vara av det senare slaget. Kanske kan vi därför konkludera att denna position faktiskt är möjlig.

4. BÖR MAN GODTA DET MAN ANSER FÖLJA AV DET MAN GODTAR?

Även om det är möjligt att godta A och B, utan att godta Z, så är kanske detta något som bör undvikas. Positionen är eventuellt logiskt och fysikaliskt möjlig, men på något sätt irrationell eller intellektuellt undermålig. Men kan man på något övertygande sätt visa att det är så? Kanske är det just detta som Sköldpaddan vill ifrågasätta.

Det sägs ju ofta att ”bör” implicerar ”kan”, och det kunde här tas till intäkt för att de trosaker som är aktuella i sammanhanget är aktiva snarare än passiva. Men det behöver vi kanske inte ta så allvarligt. Det avgörande är, kunde vi tänka oss, om Akilles kan visa att Sköldpaddans position ”borde” undvikas – i den meningen att den är irrationell och intellektuellt undermålig, oavsett om Sköldpaddan kan ta sig ur denna position och om hon frivilligt eller ofrivilligt har försatt sig i den. Det är alltså fråga om en sorts *värdeomdöme*, snarare om ett normativt omdöme av den sort som förutsätter någon form av handlingsfrihet.

¹³Eller åtminstone att man godtar påståenden vilkas konjunktion utgör en motsägelse. Men Sköldpaddan kunde möjligen invända att hon kan godta premisserna och negationen av slutsatsen, utan att godta ett visst påstående som följer logiskt av dessa påståenden, nämligen konjunktionen av dem. Det vore faktiskt typiskt för sköldpaddan.

Man kan naturligtvis inte hävda rent generellt, som en värdeprincip för vårt tänkande, att man bör godta det man anser följa av det man godtar. Ibland är det förmodligen bättre att förkasta (eller åtminstone inte längre godta) det man godtar. Och man kan ju ta miste om vad som följer av det man godtar.

Ännu orimligare vore det att påstå att man bör godta det som följer av det man godtar. Varje uppfattning implicerar logiskt oändligt många andra uppfattningar – av vilka de flesta antagligen är helt ointressanta – och det är svårt att se något som helst värde i att ens medvetande skulle bli proppfullt av sådana konsekvenser. Det vore tvärtom förödande.¹⁴

Men låt oss hålla fast vid Carrolls exempel med A, B, och Z. Kan man på något sätt visa att det är irrationellt, eller dåligt, att godta A och B samtidigt som man inte godtar Z? Om Akilles kan visa detta, så har han väl inte direkt ”tvingat” Sköldpaddan att godta Z, men han har i alla fall visat att det är något fel med Sköldpaddans position. Det borde räcka.

En möjlighet är förstås att man helt enkelt *definierar* Sköldpaddans position som irrationell. Men det löser inte problemet. Frågan blir då om man kan ge någon bra motivering för denna definition.

Är det irrationellt av Sköldpaddan att godta A och B men inte Z? Man kan tänka sig att detta beror på vilka målsättningar Sköldpaddan har och om dessa motverkas eller gynnas av Sköldpaddans position. En målsättning kan vara att tro på sanna påståenden. Det kunde tala för att godta Z. Men målsättningen kan ju inte gärna vara att tro på så många sanna påståenden som möjligt, ty i så fall skulle man ju ha ett argument för att tro på allt som följer av vad man godtar – en princip som vi redan har tagit avstånd från. Man kan nog inte heller säga att man vill tro på alla påståenden som är sanna och vilkas sanningsvärde man är intresserad av.¹⁵ Ty om man är intresserad av sanningsvärdet av P, så är man väl (därmed?) också intresserad av sanningsvärdet av alla disjunktioner ($P \vee (n \leq n-1)$), där n är ett naturligt tal. De är oändligt många.

Har sköldpaddan något intresse av att godta Z? Även om hon är intresserad av att godta sanna påståenden, så har hon förmodligen också andra intressen. Ett sådant intresse är att undersöka om Akilles kan tvinga hen-

¹⁴Gilbert Harman har betonat något liknande; se hans bok *Change in View*, M.I.T. Press 1986. Han formulerar en princip, kallad ”Clutter Avoidance”, som säger: ”One should not clutter one’s mind with trivialities” (s. 12). Låt mig ge ett exempel. Sköldpaddan godtar A. Men A implicerar logiskt alla disjunktioner av formen $(A \vee N)$, där N säger att talet n är mindre än talet $n-1$ och n är ett naturligt tal. Det finns oändligt många sådana disjunktioner. Men ingen skulle väl vilja tro på var och en av dem för sig!

¹⁵Harman tycks däremot vara beredd att godta en sådan princip; se *Change in View*, s. 55.

ne att godta Z, och det tycks förutsätta att hon inte (redan) har godtagit Z. Detta talar för att det är rationellt av henne att inte godta Z, trots att hon godtar A och B. Hennes intresse av att inta denna position kan nog antas vara betydligt starkare än hennes intresse av att godta Z bara för att Z råkar vara sant.

Nu har vi bedömt rationaliteten hos Sköldpaddans attityder enbart med utgångspunkt från hennes egna intressen. Kunde man kanske invända att även om det ur Sköldpaddans synpunkt är rationellt att inte godta Z, så är det ur någon annan viktig synpunkt ändå rationellt av henne att godta Z? Vad skulle detta kunna vara för en synpunkt? Evighetens? Knappast. Ur *Akilles* synpunkt är det på ett sätt angeläget att Sköldpaddan godtar Z, men det ska väl i så fall vara på grund av att *Akilles* har presterat en argumentation som övertygar Sköldpaddan om att hon *bör* godta Z. Om *Akilles* bara säger att han vill att hon godtar Z eller att detta ligger i hans intresse, så imponerar detta knappast på Sköldpaddan. Och jag vet inte vilka andra intressen som skulle kunna vara relevanta.

Jag tror med andra ord inte att man kan visa att Sköldpaddans position är irrationell eller på något sätt intellektuellt undermålig. Hon gör sig inte skyldig till något fel när hon godtar A och B men inte Z. (Om det nu alls är möjligt för henne att göra det.)

5. HAR MAN RÄTT ATT GODTA DET SOM FÖLJER AV VAD MAN GODTAR?

En annan sorts normativ bedömning av Sköldpaddans position är den att hon har *rätt* att godta Z, när hon har godtagit A, B och C. Sköldpaddan skulle eventuellt gå med på detta – åtminstone om *Akilles* skriver upp det i sin anteckningsbok – men det implicerar inte att hon också *bör* eller *borde* godta Z.

Här närmar vi oss något som kanske är ett problem. *Har* Sköldpaddan verkligen rätt att godta Z? Denna rättighet¹⁶ kan knappast följa enbart av det faktum att hon godtar A, B och C.

Låt oss starta med ett ännu enklare fall. Antag att jag godtar en konjunktion, P & Q. Följer det av detta att jag då har rätt att godta P? Uppenbarligen inte. Men vad krävs det därutöver? Låt oss betrakta följande villkor:

- (1) Jag godtar att P & Q
- (2) Jag har rätt att godta att P & Q

¹⁶Jag tänker mig att den "rätt" det här är fråga om är något i stil med vad kunskapsteoretiker syftar på när de talar om att en uppfattning är "berättigad" (eng. *justified*) – åtminstone i den mån de menar att yttranden av detta slag har en normativ innebörd.

- (3) P följer¹⁷ av P & Q
- (4) Jag godtar att P följer av P & Q
- (5) Jag har rätt att godta att P följer av P & Q
- (6) Jag har rätt att godta att P

Frågan är alltså om några – och i så fall vilka – av de första fem villkoren kan medföra att även det sjätte är sant. Annorlunda uttryckt: följer (6) av några av de tidigare villkoren?

Det kan ligga nära till hands att säga att (6) följer av (2) enbart. Det är också precis vad jag själv anser. Att (6) *följer* av (2) beror naturligtvis på att villkor (3) är sant, men att (6) *är* sant förutsätter inte att (3) är sant. Och det förutsätter inte heller att (1), (4) och/eller (5) är sanna. Ännu mindre förutsätter det att ytterligare en massa villkor av följande typ är sanna:

- (7) Villkor (6) följer av (2) och (5).
- (8) Villkor (6) följer av (2) och (5) och (7).

Något sådant skulle kunna påminna om Carrolls paradox – även om det i Carrolls fall är fråga om när man *måste* godta en viss slutsats, medan det här är fråga om när man har *rätt* att göra det.

Att (6) följer av (2) är emellertid inte detsamma som att jag skulle kunna *övertyga* någon om att (6) är sant genom att bara hänvisa till (2). Den som tvivlar på (6) tvivlar troligen minst lika mycket på (2).

Villkor (5) kan inte gärna vara en betingelse för att (6) ska vara uppfyllt. De allra flesta tror väl att P följer av P & Q. I vilken grad de också har *rätt* att tro detta kan möjligen diskuteras från fall till fall. Men anta att jag av någon egendomlig anledning inte skulle ha rätt att tro det, dvs. att (5) inte är sant. Såvitt jag kan se skulle jag *ändå* ha rätt att godta P, om jag har rätt att godta P & Q. Alltså tycks (6) inte hänga på att (5) är sant.¹⁸

Vad händer om (4) inte är uppfyllt? I så fall kunde jag kanske godta att P & Q, men ändå inte godta P. Och jag kunde tro att (2) är uppfyllt, trots att jag inte tror att (6) är uppfyllt. Men jag skulle då ta miste. Givet att (2) är uppfyllt, så är (6) också uppfyllt, även om jag inte har insett detta.

Saken kan också uttryckas så här. Att jag har rätt att tro att P följer av att jag har rätt att tro att P & Q. Jag kan inte ha rätt att tro på P & Q, utan att ha rätt att tro på P. Detta beror på att P följer av P & Q. Mer behövs

¹⁷När jag säger att ett påstående ”följer” av ett annat menar jag att det är nödvändigt att om det första är sant, så är även det andra sant.

¹⁸Det kan däremot vara av intresse att fråga sig under vilka betingelser (5) är uppfyllt. Eller mer generellt: ”Under vilka betingelser har man rätt att tro att något följer (deduktivt) av något annat?” Jag ska återkomma till detta i nästa avsnitt.

inte. Jag behöver inte dessutom *tro* att P följer av P & Q. Jag behöver inte heller ha *rätt* att tro att P följer av P & Q. Det räcker att det är *sant* att P följer av P & Q.

Däremot kan man inte godta en princip som säger att man har rätt att godta *allt* som följer från det man har rätt att godta. Ty i många fall kan steget från premisser till konklusion vara alltför stort och alltför komplicerat. Intressanta matematiska bevis är exempel på detta. Man har inte rätt att godta ett matematiskt påstående bara därför att det *faktiskt* följer av vedertagna matematiska axiom, ty ingen kanske (ännu) känner till något bevis för detta.

Om ett komplicerat matematiskt bevis kan delas upp i en mängd små steg som är ungefär lika enkla som steget från P & Q till P – på så sätt att var och en kan inse att slutsatserna i de ”små” slutledningarna följer av premisserna – så kan vi säga att den som konstruerar en sådan uppdelning och som har rätt att godta slutsatsen i varje litet steg också har rätt att godta slutsatsen i det sista steget. I praktiken är visserligen stegen i ett matematiskt bevis betydligt mer komplicerade och svårgenomsådliga. Men i ett giltigt bevis är det ändå så, att varje steg framstår som oproblemiskt för experterna på området. Jag föreställer mig att detta är helt analogt till empiriska observationer. Vissa observationer kan göras av vem som helst (med fungerande sinnesorgan och normal uppföstran). Andra observationer – som t.ex. att avläsa röntgenbilder eller det som syns i starka mikroskop – kan bara göras av personer som har en specialutbildning och det kan ibland också kräva en viss extra uppmärksamhet och eftertanke. Men i bägge fallen är observationerna oproblemiska i den mån de kan upprepas av vem som helst som har de relevanta förutsättningarna. Vem som helst (med normal uppföstran och utan psykiska defekter) inser att P måste vara sann om P & Q är sann, samt att den som har rätt att godta P & Q också har rätt att godta P. När det gäller mer komplicerade steg i logiska och matematiska bevis måste man ha en specialkompetens, men de som har denna specialkompetens kan också direkt inse¹⁹ att giltiga steg i ett bevis är giltiga, samt att den

¹⁹Detta innebär dock inte att en sådan ”insikt” är ofelbar. (Observationer av empiriska sakförhållanden är ju inte heller ofelbara.) Även framstående matematiker kan ibland tycka att ett visst steg i ett bevis är giltigt, men sedan, efter kritik från andra experter, komma till insikt om att steget egentligen inte var giltigt. Detta kan inträffa även om resten av beviset är giltigt och om det som bevisas faktiskt följer av premisserna. Ty det kan finnas en ”lucka” i beviset. Ett känt exempel på detta (som jag hämtat från en hittills opublicerad uppsats av Dag Prawitz) är Andrew Wiles första bristfälliga bevis av Fermats stora sats. Wiles kunde dock senare komplettera det så att det kom att accepteras av det matematiska samfundet. I princip kan man väl ändå inte utesluta att någon i framtiden kommer att hitta en ny lucka i beviset.

som har rätt att godta premisserna i ett sådant steg därför har rätt att godta slutsatsen.²⁰

Låt oss nu återgå till Carrolls exempel. Det är inte lika enkelt som steget från P & Q till P, men det är tillräckligt enkelt för att kunna bedömas på samma sätt. Om Sköldpaddan har rätt att godta A och B, så har hon därmed också rätt att godta Z. Det spelar egentligen ingen roll om hon dessutom godtar C, eller ett påstående av typen ”Eftersom jag har rätt att godta A och B, så har jag också rätt att godta Z”. Ty vem som helst (med den relevanta kompetensen) inser, och kan bekräfta, att Z följer av A & B, samt att den som har rätt att godta A & B också har rätt att godta Z.

6. NÄR HAR MAN RÄTT ATT TRO ATT EN DEDUKTIV SLUTLEDNING ÄR GILTIG?

Att man har ”den relevanta kompetensen” när det gäller att bedöma slutledningars giltighet är till stor del beroende på uppfostran. När man lär sig ett språk tillägnar man sig också en hel del uppfattningar – eller dispositioner att ha uppfattningar – om vad som följer av vad. Men man kan fråga sig om, eller när, man verkligen *har rätt* att ha dessa uppfattningar och dispositioner. Kan det vara *detta* som är Sköldpaddans (eller Carrolls) problem? Carrolls dialog ger visserligen inte alls det intrycket, men det är i alla händelser en fråga man kan ställa sig i sammanhanget.

Alltså: har vi rätt att tro att Z följer av A & B? Vem som helst (med den relevanta kompetensen) inser, och kan bekräfta, att Z följer av A & B. Men det innebär bara att alla kompetenta personer *tror* detta (eller skulle tro det, om saken aktualiserades för dem). Har alla kompetenta personer dessutom *rätt* att tro att Z följer av A & B?

Det kunde kanske bero på vad vi vill kräva av en person för att han eller hon ska ha rätt att tro något. Det är ju här inte fråga om åsiktsfrihet i någon politisk, moralisk eller juridisk mening, utan om en kun-

²⁰När det gäller matematiska och andra vetenskapliga påståenden bör man förstås skilja mellan att man har rätt att *godta* dem och att man har rätt att *framföra dem med pretentionen att ge ett bidrag till den vetenskapliga utvecklingen*. I det senare fallet krävs en övertygande vetenskaplig argumentation. I det förra fallet kan det räcka med betydligt mindre, t.ex. att man ofta har hört sägas att en viss vetenskaplig auktoritet har visat eller gjort troligt att påståendet i fråga är sant. Exempelvis att Einstein har visat att $E = mc^2$. (Men var går gränsen? Hade man rätt att tro att Fermats stora sats är sann redan innan Wiles presenterat sitt bevis? Exempelvis med den motiveringen att Fermat, som ju är en vetenskaplig auktoritet, har skrivit i marginalen av en bok att han hade ett ”högst fantastiskt bevis” för den stora satsen. Det är kanske ingen dålig grund, även om det inte är ett bevis. Fermats sats följer inte deduktivt av detta. På sin höjd följer den induktivt.)

skapsteoretisk "rättighet". Men vad menas med det? Det tycks inte råda någon allmän enighet om detta bland kunskapsteoretiker. Ibland sägs det att man har rätt att ha en viss åsikt om (och endast om) den inte är resultatet av man mentalt har betett sig på ett sätt som är intellektuellt ansvarslost eller klandervärt. Andra tänker sig att man har rätt att ha en åsikt om (och endast om) den har orsakats av en process av ett slag som i allmänhet resulterar i sanna åsikter. Ytterligare andra menar att man har rätt att ha en åsikt om (och endast om) man kan bevisa eller göra troligt att den är sann, med utgångspunkt i antaganden som i någon mening är oproblematiska.

Hur är det då med åsikten att Z följer av A & B? Jag menar att den i normalfallet uppfyller alla dessa kriterier. Det är socialt fullt acceptabelt att anse att Z följer av A & B. En sådan åsikt kan också antas vara resultatet av en uppfostran eller inlärningsprocess som i allmänhet leder till sanna åsikter (enligt vår bedömning). Man kan också ge en sorts bevis för den, genom att hänvisa till att den är i överensstämmelse med en mer allmän regel som vi är beredda att godta och som i sin tur är i överensstämmelse med en stor mängd andra instanser av just denna regel, som vi också godtar.²¹ Rent allmänt hänger den bra ihop med vad vi för övrigt tror, och det är väl just detta som ett bevis kan förväntas gå ut. Vi har alltså rätt att tro att Z följer av A & B.

Vad skulle man kunna invända mot detta resonemang?

(1) Någon skulle kunna säga att det är cirkulärt, eftersom man måste använda logiska regler när man vill avgöra om logiska regler "överensstämmer" eller "hänger ihop med" vad vi för övrigt tror. Även om en sådan cirkularitet är ofrånkomlig, så är det svårt att se varför den skulle vara ett problem. Om *några* regler eller omdömen om samband mellan sanningsvärden hos olika åsikter krävs när man ska avgöra vad som "hänger ihop", så är det rimligen mer rationellt att man då utgår från regler och omdömen som man *godtar* än att man skulle utgå från regler och omdömen som man *inte* godtar.

(2) En annan invändning kunde vara den, att en åsikt som är allmänt accepterad ändå kan vara falsk. Även om alla skulle tro att Z följer av

²¹Jag syftar här på den idé om hur deduktiva slutledningar ska rättfärdigas som framförts av Nelson Goodman i boken *Fact, Fiction, and Forecast* (Bobbs-Merrill, 1965), s. 63–4. Den ligger också bakom John Rawls idé ett "reflektivt ekvilibrium" i *A Theory of Justice* (Oxford University Press, 1972), s. 20. Goodman säger att "rules and particular inferences alike are justified by being brought into agreement with each other" (s. 64). Det är en bra början, men knappast tillräckligt. Reglerna och slutledningarna måste också hänga väl ihop med vad man för övrigt tror. Gärna också med någon teori om slutledningar och slutledningsregler, som man är beredd att tro på.

A & B, så kan vi alltså ha fel. Det kan man kanske inte utesluta. Men jag har inte lyckats fantisera ihop ett möjligt scenario i vilket Z inte följer av A & B trots att vi tror det²² – och så länge ingen har lyckats konstruera ett sådant scenario verkar det rationellt att inte räkna med det som en realistisk möjlighet. Och även om det skulle vara falskt att Z följer av A & B, så kan vi ändå ha rätt att tro att det är sant (på grunder av de slag som antytts ovan). Det är först om man skulle stöta på något plausibelt *argument* för att Z *inte* följer av A & B, som man kan bli tvungen eller frestad att revidera sin åsikt. (Vissa påstått elementära logiska sanningar har ju ifrågasatts²³ – med argument som kanske inte alltid är konklusiva, men som ändå är till synes relevanta eller åtminstone tänkvärda.)

7. SLUTLEDNINGAR OCH SLUTLEDNINGSREGLER

Någon skulle kanske vilja hävda att vi inte har rätt att tro att Z följer av A & B om vi inte verkligen *gör* motsvarande slutledning. I så fall kunde Sköldpaddan i Carrolls dialog mena att hon inte behöver godta Z så länge hon inte har *gjort* slutledningen från A & B till Z. Hon kunde hävda att hon mycket väl kan *tro* att Z följer av A & B – vilket hon ju faktiskt också gör i och med att hon godtar C – utan att *göra slutledningen* från A & B till Z,²⁴ och att Akilles inte kan tvinga henne att göra den. Åtminstone kan han inte tvinga henne till det genom att bara skriva ned ytterligare premisser i sin anteckningsbok.

Men vad är det då man gör om man gör slutledningen från A & B till Z? Kan det vara fråga om att tillämpa en slutledningsregel?

²²När det gäller empiriska observationer av typen ”Det regnar” är det ju lättare att hitta tänkbara förklaringar till att man skulle ta miste. Man kunde exempelvis anta att en illvillig demon eller galen vetenskapsman har tagit kontroll över ens hjärna och framkallar synintryck som inte alls har något med verkligheten att göra. Eller att man helt enkelt hallucinerar. Men kan alla ha en hallucination som går ut på att Z följer av A & B, när det i själva verket är så att Z *inte* följer av A & B? Jag vill inte helt utesluta det, men jag skulle gärna vilja ha lite mer detaljer innan jag tar det på allvar.

²³Som t.ex. lagen om det uteslutna tredje eller till och med principen att det inte finns några sanna motsägelser.

²⁴I en tidigare uppsats, ”Goda grunder och berättigad tro”, *Filosofisk tidskrift*, nr 2, 2007, s. 25, tänkte jag mig att det i enkla fall som detta inte är någon skillnad mellan å ena sidan att tro att konklusionen följer från premisserna och å andra sidan att göra slutledningen från premisserna till konklusionen. Men det kan betvivlas. (Att det i mer komplicerade fall kan vara skillnad mellan att tro, eller åtminstone misstänka, att en viss konklusion följer från en uppsättning premisser och att göra motsvarande slutledning är en annan sak.)

Jag tror inte det. En slutledningsregel *tillåter* något.²⁵ Kanske kan man säga att den har följande form: ”Om du har rätt att tro att P, så har du rätt att tro att Q”, där P och Q är schematiska uttryck, som kan instansieras av satser. Men i så fall säger den inget om vad man bör göra i enskilda situationer. Kanske ska den i stället ha följande form: ”Varje slutledning från P till Q är tillåten”, där P och Q återigen är schematiska uttryck. Men då återstår frågan om vad en slutledningsakt är. Hur vet man om man har gjort en ”slutledning” från A & B till Z? Framför allt: hur vet man att man inte har gjort just den slutledningen redan i och med att man tror att Z följer av A & B?

Dessutom undrar jag om man i praktiken verkligen gör slutledningar genom att tillämpa slutledningsregler. Professionella logiker gör väl ofta det när de utövar sin profession, men hur är det i det så kallade ”verkliga livet”? Delvis beror detta på vad som menas med att ”tillämpa” en regel. Om det bara betyder att man ”handlar i överensstämmelse med” den, så tillämpar vi nog regler vad vi än gör. Men eftersom regler är generella kan många olika regler kan tillåta en och samma handling i en given situation. Varje handling motsvaras därför av många olika regler. Och den handlande behöver inte känna till någon av dessa.

Om det att ”tillämpa” en regel däremot betyder att den handlande medvetet väljer ut en viss regel och därefter avsiktligt gör det som regeln tillåter i den aktuella situationen, så tror jag att vi sällan eller aldrig tillämpar regler när vi gör slutledningar. I exempelvis Sköldpaddans slutledning:

- (A) Saker som är lika samma sak är lika varandra
- (B) Dessa två triangelsidor är lika samma sak
- (Z) Alltså, dessa två triangelsidor är lika varandra,

tror jag de flesta av oss drar slutsatsen Z direkt, utan att alls tänka på någon särskild regel. Många av oss skulle också ha svårt att ens i efterhand formulera en regel, som var den vi mer eller mindre omedvetet ”tillämpade”.

Jag tror att vi har lärt oss att göra slutledningar i enskilda fall och att vi på detta sätt tillägnar oss en viss ”tyst” eller ”praktisk” kunskap om hur man gör. Denna kunskap använder vi sedan i vad vi uppfattar som ”liknande” fall och får då också en viss förstärkande feed-back om de nya slutledningarna accepteras av andra. Vi kan lyckas med detta, utan att kunna ange precis i vilka relevanta avseenden de nya fallen ”liknar”

²⁵Kunde det helt enkelt vara *detta* som är Sköldpaddans poäng? Att slutledningsregler endast *tillåter* slutledningar; att de aldrig *påbjuder* något. Då kan regler inte ”tvinga” någon! Hur många regler (eller instanser av regler) Akilles än skriver upp i sin anteckningsbok. Men detta är väl lite väl trivialt?

de gamla. Därför är det inte fråga om att vi har lärt oss bestämda regler, som vi sedan tillämpar.²⁶

Men är det då möjligt att upprätthålla en distinktion mellan å ena sidan att godta att Z följer av A & B och å andra sidan att göra en slutledning från A & B till Z – om inte detta bara betyder det vi tidigare diskuterat, nämligen att man, i ett läge där man godtar A & B och C, antingen godtar eller inte godtar Z?

Frågan kan också formuleras så här. Vad måste man göra för att göra en slutledning från A & B till Z? Måste man godta A & B? Om man inte måste det, så kan det väl inte heller krävas att man godtar Z.²⁷ Låt oss därför anta att man måste godta såväl A & B som Z. Dessutom måste man nog godta C. Man kan knappast göra en slutledning från A & B till Z om man inte godtar C. Men räcker det?

Det kan vara frestande att svara nej. Om slutledningsakten innebär något mer än att man aktivt godtar C, dvs. att Z följer av A & B, så borde den väl också innefatta att man godtar Z *därför att* man godtar A & B – och möjligen även C. Men vad betyder i så fall detta ”därför att”?

(1) Det skulle kunna vara fråga om ett orsakssamband. I så fall skulle det i Sköldpaddans fall vara så att orsakssambandet saknas. Kanske kunde man säga att hennes psyke i detta fall inte fungerar riktigt normalt. Med hjälp av psykologisk påverkan kan man möjligen förändra detta, men man kan knappast ”med logikens hjälp” åstadkomma att orsakssambandet förverkligas och i denna mening ”tvinga” Sköldpaddan att godta Z.

(2) En annan möjlighet är att ”därför att” syftar på relationen mellan en handling och agentens skäl eller motiv för att utföra den. Handlingen skulle här vara den att man aktivt godtar Z. Men det är svårt att förstå hur ens *skäl* för att utföra denna handling är att man råkar vara så konstruerad att man godtar A & B och C. Detta självbiografiska faktum har ju knappast någon relevans för det geometriska förhållandet att Z är sann. Det är inte heller²⁸ något som visar att man *bör* godta Z. Däremot

²⁶Jag vill inte påstå att jag har förstått vad Wittgenstein menar, men jag misstänker att detta kan vara i linje med vad han säger om regelföljande vid språkanvändning i *Philosophical Investigations* (Blackwell, Oxford, 1958).

²⁷Jag vet inte vad som är gängse språkbruk här. Själv tycker jag det verkar rimligt att säga att man kan göra en slutledning från vissa premisser till en konklusion, utan att godta vare sig premisser eller konklusion. Det gör man väl när man bevisar en villkorssats genom att anta försatsen i den och därifrån göra en slutledning till eftersatsen. Men i fallet med Sköldpaddan är det kanske rimligt att säga att hon inte gör slutledningen om hon inte accepterar både premisser och slutsats.

²⁸Som jag har försökt visa i avsnitt 4 ovan.

skulle det nog kunna bidra till att *förklara* att man godtar Z, om man nu skulle göra det.

(3) En tredje möjlighet är att skälet för handlingen är att A & B och C är *sanna*, snarare än att man godtar att de är sanna. Att de är sanna har ju relevans för sanningen hos Z, nämligen i den meningen att Z följer av A & B. Men det har knappast någon relevans för hur en viss person betar sig eller för hur vederbörande bör bete sig.

(4) Kan man tänka sig att om man godtar Z *därför* att man godtar A&B, så betyder det bara att man godtar A & B, C och Z? Nej, då är vi tillbaka där vi startade. Även om man godtar alla dessa påståenden, så återstår frågan om huruvida man godtar vissa av dem *därför* att man godtar vissa andra.²⁹ Det hjälper inte om man också godtar påståenden av typen ”Jag godtar Q, därför att jag godtar P”, ty av att man godtar ett sådant påstående följer ju inte att det är sant.

Men oavsett hur man uppfattar det krav på slutledningsakter, som följer sig bakom talet om att man godtar det ena ”därför att” man godtar det andra, så är det ju rätt klart att Sköldpaddan i Carrolls exempel inte uppfyller det – likaväl som det är klart att hon inte godtar Z. Och såvitt jag förstår behöver detta inte vara irrationellt eller ”ologiskt”. Om Sköldpaddans beteende är rationellt eller irrationellt beror på vilka hennes målsättningar är och vad hon tror, och det vet vi inte tillräckligt mycket om.

8. AVSLUTNING

Jag har inte lyckats bli klar över vad Lewis Carroll egentligen vill visa med sin dialog mellan Akilles och Sköldpaddan. Och enligt min mening blir det knappast mer begripligt om man studerar den litteratur som Carrolls dialog har gett upphov till. En sentida uppsats som till stor del består av en redogörelse för denna litteratur är ett bidrag av Pascal Engel till volymen om Michael Dummetts filosofi i serien *Library of Living Philosophers*.³⁰ Det tycks inte råda någon som helst enighet om

²⁹Barry Stroud menar just att ”from Lewis Carroll’s story we can conclude that [...] A list of everything a person believes, accepts, or acknowledges must leave it indeterminate whether any of those beliefs are based on others”, ”Inference, belief, and understanding”, *Mind*, vol. 88 (1979), 179–196, s. 188.

³⁰”Dummett, Achilles, and the Tortoise”, *The Philosophy of Michael Dummett*, The Library of Living Philosophers, red. R. A. Auxier och L. E. Hahn (Chicago och La Salle, Illinois: Open Court, 2007), 725–46). Här finns också en litteraturlista, som bland annat innehåller uppsatser i ämnet av Max Black, Simon Blackburn, Paul Boghossian, Laurence Bonjour, John Broome, D. G. Brown, Susan Haack, Gilbert Ryle, G. F. Schueler, Barry Stroud, J. F. Thomson, Timothy Williamson och Crispin Wright.

vad Carroll har velat visa eller om vad man kan lära sig – om något – av hans dialog.

Men kanske är hans tes helt enkelt den, att man inte behöver aktivt godta slutsatsen i en giltig slutledning, bara för att man aktivt godtar premisserna – ens om man utökar antalet premisser i det oändliga. Det har han i så fall alldeles rätt i. Det kan möjligen *låta* uppseendeväckande, men i själva verket är det ganska trivialt.

Om det låter uppseendeväckande, så beror det väl på att vi ofta lite slarvigt säger sådant som att ”om man godtar premisserna i en giltig slutledning, så måste man ju också godta slutsatsen”. Men det vi egentligen då menar, eller borde mena, är nog snarare att ”om premisserna i en giltig slutledning är sanna, så måste även slutsatsen vara sann”. Man kan inte ”med logikens hjälp tvingas” att aktivt godta något överhuvud taget.